Gönderim Tarihi: 22.12.2020

Kabul Tarihi: 03.05.2021

HİTİT DEVLETİNDE BÜYÜCÜ VE ŞİFACI KADINLAR

Women as Surgery and Healers in the Hittite State

Fitnat ŞİMŞEK

Dr. fitnatsimse@gmail.com

ORCID ID: 0000- 0003-1044- 2630

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Büyü, doğaüstü güçler yardımıyla doğayı etkileyerek olağanüstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler için kullanılan bir terimdir. Eskiçağlardan günümüze kadar hemen hemen tüm toplumlar da görülen büyü, ilkel bir düşüncenin ürünü olarak görüldüğünden genellikle “din” kavramı içine alınmaz. Oysaki büyü, ilkel bir düşüncenin ürünü olarak kabul edilmiş olsa dahi semavi dinlerin içinde de kendine bir şekilde yer bularak günümüze kadar varlığını korumuştur. Eski toplumlar, söz konusu açıklanamayan kötü durumların doğaüstü güçler tarafından oluşturulduğuna inanmışlar ve kontrol altına alamadıkları bu doğaüstü güçlere bel bağlamışlardır. Genellikle bu kötü durumları kontrolleri altına almak için büyüye ve büyücülere başvurmuşlardır. Büyüye bir başkasına zarar vermek amacıyla ya da doğaüstü güçleri kontrol altına almak amacıyla değil, yarar sağlamak ve hastalıkları iyileştirmek ve şifa bulmak amacıyla da başvurulmuştur. Bu durum Hititlerde karşımıza ak büyü ve kara büyü kavramlarını çıkarmaktadır.

Hemen hemen tüm Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi Hititlerde de büyüyle uğraşan bilge kadınlar ya da büyücü kadınlar, bebeğin dünyaya gelişine yardımcı olur, şifalı bitkilerin, otların iyileştirici özellikleri konusunda ve şifa verdiklerine inandıkları metallerin nitelikleri konusunda geniş bir bilgiye sahip oldukları için hastaları farklı yöntemlerle iyileştirirlerdi. Bu durum Hititlerde ak büyü olarak tanımlanan kavramın aslında bir iyileştirme yöntemi olarak kullanıldığının kanıtıdır. Bir anlamda büyücü olarak tanımlanan kadınlar aslında ilk şifacılar da denilebilir.

Anahtar Sözcükler: Hititler, Kadın, Büyü, Şifa.

Abstract

Magic is a term used for activities based on obtaining extraordinary results by influencing nature with the help of supernatural powers. Magic, which has been seen in almost all societies from ancient times to the present, is generally not included in the concept of "religion" since it is seen as a product of a primitive thought. However, even though magic has been accepted as a product of a primitive thought, it has somehow found a place for itself in the monotheistic religions and has preserved its existence until today. Ancient societies believed that these unexplained bad situations were caused by supernatural forces, and they relied on these supernatural forces that they could not control. They often resorted to magic and sorcerers to control these bad situations. Magic was used not for the purpose of harming another person or controlling supernatural powers, but also for the purpose of gaining benefit, curing diseases and finding healing. This situation reveals the concepts of white magic and black magic in the Hittites.

As in almost all ancient societies, the wise women or sorceresses dealing with magic in the Hittites would help the baby to come to the world and heal the sick with different methods because they had extensive knowledge about the healing properties of herbs and herbs and the qualities of the metals they believed to heal. This is proof that the concept defined as

white magic in the Hittites was actually used as a healing method. In a sense, it can be said that women defined as sorcerers were actually the first healers.

Keywords: Hittites, Women, Magic, Prophecy.

1. GİRİŞ

Büyü, insana ve doğaya ilişkin olayları, gizli dış güçler aracılığıyla etkileyip, yönlendirdiğine inanılan törensel eylemlerdir (Reyhan, 2008, s.227). Büyünün bir diğer tanımı da, çeşitli majik yöntemlerle, tanrıları ve doğa üstü güçleri kendi yararına ve başkalarının zararına çevirmeye yönelik, belirli kuralları olan uygulamalardır (Reyhan, 2003a, s.107). Büyünün başlıca amacı çıkar sağlamaktır. İnsana ve olaylara etki ederek daha çok avlanma, düşmanı zarara uğratma, çocuk, ürün, mal veya kadın elde etme, hastalıktan kurtulma, kişileri, olayları ve tabiat olaylarını kontrol altına alarak menfaat elde etmek büyüünün başlıca amaçları arasındadır (Tanyu, 1992).

Antropoloji, etnoloji, sosyoloji, fenomenoloji, dinler tarihi, mitoloji gibi bilim dallarıyla uğraşanlar büyüünün nitelik ve özellikleri, tarif ve tasnifi, dinle büyüünün ilişkisi, benzer ve farklı yönleri üzerinde durmuşlardır. Bunlar arasında E. B. Tylor, J. G. Frazer, Levi-Strauss, M. Mauss, Lévy Bruhl, B. Malinowski gibi bu konudaki araştırma ve iddialarıyla meşhur isimler vardır (Tanyu, 1992).

Özellikle E. B. Tylor ve J.G. Frazer gibi isimler büyüünün dinle ilişkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Tanyu'nun Tylor'dan aktardığına göre, *Primitive Culture* adlı kitabında büyüü "sahte bilim" olarak nitelendirip ilkel kabile mensuplarının büyü ile olaylar arasında kendilerine göre bir sebep-sonuç ilişkisi kurduklarını belirtti ve dinle büyüünün aynı düşünce sisteminin iki ayrı parçası olduğunu ileri sürdü (Tanyu, 1992). Bu açıdan bakıldığında büyüünün Paleolitik devirde bile örneklerine rastlanan bir uygulama olduğu görülebilir. Benzer benzeri getirir anlayışından yola çıkarak, cesetlerin üzerine kırmızı toprak serpiştirmek tüm yerküre de zaman içinde yaygınlaşan bir gelenek haline gelmiştir. Kırmızı boya, büyü uygulamasında, kanı dolayısıyla hayatın kendisini simgelemekteydi (Eliade, 2012, s.23). Ayrıca Sibirya'da Paleolitik Çağ'a ait olduğu öne sürülen kadın figürlerinin bulunması bu dönemde kadınların doğaüstü güçlere sahip olduğu inancını yansıtmaktadır (Bayat, 2010, s.33). Tanyu'nun aktardığına göre, J. G. Frazer, *The Golden Bough* adlı kitabında Tylor'ın görüşlerini geliştirdi. Frazer büyüünün din ve bilimle ilişkisi üzerinde durdu ve bunları birer tekâmül merhalesi olarak yorumladı. Ona göre bütün dinlerin kaynağı büyüydü. İnsanlar tabiatı kontrol etme çabalarında büyüünün yetersizliğini anlayınca bu kontrol gücüne sahip ruhanî varlıklar inancına yer veren din

ortaya çıkmıştır (Tanyu, 1992). İlkel toplumlar, animizm olarak adlandırdığımız, dünyanın hem iyi hem de kötü sayısız ruhsal varlıkla dolu olduğuna inanmışlardır. Onlara göre hayvan, bitki ve dünyadaki tüm cansız nesnelerinde iyi veya kötü birer ruhları vardı. İnsanlar, açıklayamadıkları kötü durumların doğaüstü güçler tarafından oluşturulduğuna inanmışlar ve bunların kötü etkisinden korunmak içinde büyüye başvurmuşlardır (Çelebi, 2015, s.121). Eskiçağ toplumlarında da, din ve büyü kavramlarının iç içe geçtiği görülmektedir (Ünal, 2003, s.110).

Büyü özellikle de bilimsel düşünce biçiminin gelişmediği Eskiçağ toplumlarında önemli bir olgudur, büyü yapan kişi bir kamu görevlisi kabul edilir ve toplum içinde oldukça rağbet görürdü (Reyhan, 2008, s.228). Büyü yapan kişilerin olağanüstü güç ve bilgiye sahip olduklarına inanılırdı. Bunlar, büyücü, şaman, sihirbaz ya da hekim gibi toplumlara göre adları değişen kimselerdir ve bu kişilerin güçlerini iyiye ya da kötüye kullanabileceklerine inanılırdı (Tanyu, 1992).

Eskiçağ toplumları özellikle de insanlara zarar verdiğini düşündükleri kara büyüü yasaklamışlardır. Sadece Eskiçağ toplumlarında değil günümüzde tüm kutsal kitaplarda büyü yapmayı ve büyüü güçler kullanarak insanların kötü şeyler yapmasını yasaklamıştır. Bu durum günümüzde, dinlerin varlığını kabul ettiğini ancak kullanımını yasakladığını gösterir. Büyü yapmak hep ille kötü müdür? Büyü yararlı ve iyi niyetli işler için kullanılır mı? Sorularının yanıtı Eskiçağda iyi ve kötü büyü kavramlarıyla açıklanabilir.

2. HİTİTLERDE BÜYÜ VE BÜYÜCÜ KADINLAR

Hititlerde büyü, baş ağrısından, iç hastalıklara; kral ve kraliçeyi arındırmadan; dedikodu ve lanetten kurtulmaya, arkadaş ve hane içi sorunlardan bir tapınağın onarımına kadar yaşamın her alanında başvurulmuş bir sorun çözme aracıydı. (Reyhan, 2003a, s.107). Eskiçağ toplumlarında büyü; ak (olumlu, tedavi edici) büyü ve kara (kötü, zararlı) büyü olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Kara büyü, birine zarar vermek, birine kötülük yapmak üzere kötü bir nedene bağlı olarak yapılırken, ak büyü, kötülüklerden korunmak, istenmeyen durumların uzaklaştırılması gibi bireyin ve toplumun yararına yapılıyordu (Reyhan, 2003a, s.107; Tanyu, 1992). Resmi olarak halkın tüm kesimi ve kraliyet ailesi tarafından yapılan ak büyü bir iyileştirme yöntemi olarak kullanılırken, kara büyü insanın içini daraltan ruhsal hastalıklardı (Ünal, 1980, s.485; Murat, 2003, s.95).

Kara büyü kişinin organlarının çalışmamasına hatta kadınların düşük yapmasına bile neden olabiliyordu. Aşağı da büyücü yaşlı kadın Tunnavi kara büyüün neden olabileceği rahatsızları dile getirir.

“Yaşlı kadın Tunnavi şöyle (der): Eğer bir insana bir erkeğe ya da kadına herhangi birinden / birşeyden kirlilik bulaştıysa, ya da başka birisi kirliliği onun için çağırdıysa, ya da bir kadının çocukları devamlı (doğmadan) ölüyorsa, ya da onlar anne rahminden devamlı surette düşüyorsa ya da adamın bir kadının kötü sözleri yüzünden uzuvları (zarar görürse).....” (Cesur, 2017, s.786).

Kara büyü, Hitit kanunlarında yaptırımların ölüm cezasına çarptırılacağı ve ağır sonuçları olan bir suçtu (Reyhan, 2003b, s.165). İlgili kanun maddesinde kara büyü yapmanın cezası şu şekilde açıklanmaktadır:

“Eğer özgür bir adam bir yılını öldürürse ve (öldürürken) başka bir < adamın > ismini söylerse, 1 mina gümüş versin ; eğer (bu işi yapan) bir erkek köle <ise> işte ölsün” denilmektedir (Imparati, 1992, s.60 vdd).

Kara büyü toplumda ve özellikle kraliyet ailesi içinde insanları korkutan ve ürküten bir olguydu. Bunun için kraliyet ailesi sürekli kara büyüye karşı önlemler almak zorunda kalmıştır.

Telepinu Fermanında kara büyüyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır:

“Hattuša’da kara büyü kanunlarına gelince, temizliği bütün durumlarda yüksek tutun. Kral ailesi arasında kim kara büyü yaparsa (yapmayı biliyorsa), onu yakalayın ve onu saray kapısına (krallık mahkemesine) getirin. Kim onu getirmezse, şöyle olur: ‘O insana ve evine kötülük gelir’ “ (Alp, 2011, s.64).

Fakat tüm bu düzenlemelere ve yasaklamalara rağmen, Hitit tarihinde rahatsızlıklara ve kara büyü örneklerine de sıkça rastlanmaktadır. II. Murşili’nin Babilli üvey annesi Tawananna yaptığı büyülerle, kralın karısı Gaşşulaviya’nın hastalanıp ölmesine sebep olmuştur (Doğan, 2012, s.107). I. Arnuwanda’nın kızkardeşi Ziplantawiyhta, kendi adıyla anılan bir büyü yöntemi aracılığıyla kardeşlerine ve kraliyet çifti Arnuwanda ile Aşmunikal’e işkence ediyordu (Ceylan, 1996, s.1-12: Ünal, 2011b, s. 52).

Hitit metinlerindeki yazılı kayıtlarda büyüyle uğraşan tek bir büyü uzmanı yoktur. Yaşlı kadınlar, augurlar, büyücüler, doktorlar, belirli tanrıların rahipleri, doğum uzmanları ve mesleği bilinmeyen birçok kimse bu kazançlı işle ilgileniyordu (Ünal, 2011b, s.46). Hititlerde büyü ile ilgili ritüellerin daha çok kadınlar tarafından uygulandığı görülmektedir. ^{MUNUS}Şugi (Yaşlı kadın, büyücü kadın), ^{MUNUS}hašaua (Yaşlı kadın, büyücü kadın), ^{MUNUS}Suhur.la (Oda Hizmetçisi Kadın, hizmeti kadın), ^{MUNUS}hašnupala (ebe), ^{MUNUS}SA.ZU (ebe), ^{MUNUS}A.ZU (kadın hekim), ^{MUNUS}katra (tapınak görevlisi kadın), gibi ünvanlar taşıyan kadınlar tarafından büyü uygulanırdı (Reyhan, 2003b, s.166: Reyhan, Cengiz, 2014;

112). Eski Ahit'te de büyücülüğe ilişkin pek çok söylem yer alır. Çıkış bölümünün 22.18. ayetinde; "Büyücü kadını yaşatmayacaksın" ifadesine yer verilir. Burada, erkek büyücünden çok kadın büyücünden bahsedilmesi bu işle daha çok kadınların ilgilendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Kutsal Kitap, 2014, s.83).

Hitit büyüleri, benzetme (analoji), özdeşleştirme yani yerine geçme metoduyla vekilin üstlendiği kötülüklerin çok uzaklara taşınması yoluyla, etkileme ya da döndürme büyüleri gibi farklı şekillerde uygulanıyordu (Reyhan, 2003a, s.118 vd).

Büyü uygulamalarının çeşitli sebeplerle daha çok kadınlar tarafından yapıldığını daha önce belirtmiştik. Hitit insanları üstesinden gelemediği her konuda büyüye ve büyücülere başvurmuş ve bu konular çeşitlilik gösterdikçe büyülerin uygulama alanları da genişlemiştir. Böylece, bu büyüleri uygulayan görevlilerin her biri farklı alanlarda uzmanlaşmıştır (Reyhan, 2003a, s.116).

Hitit kralını ve ailesini, ülkenin bağ ve bahçesini, komutanlarını korumak içinde büyüler yapan kişiler bulunmaktaydı. Bunlardan biri Allaiturah(h)i 'ti. II. Şuppiluliuma dönemine tarihlenen Allaiturah(h)i' nin yaptığı anlaşılan ritüelde bahçe, tarla ve harman yerlerinin de aralarında bulunduğu alanlar ile kralın şahsı dışında bütün hanesinin büyüden arındırılarak ve kötülükten uzak tutulmasını amaçlayan bir dizi ritüel uygulaması dikkati çekmektedir (Reyhan & Cengiz, 2014, s.114) .

Ordu ile ilgili bir büyü ritüelinde adı geçen büyücü kadınlardan bir diğeri Ummaya'dır. Ummaya, Boğazköy'de henüz rastlanmayan Hurri kökenli bir kadın ismi olup, söz konusu ismin yalnızca Nuzi metinlerinde telaffuz edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kadının büyü ritüeli Hitit ordusu zor duruma düştüğünde ve düşman başarılı olduğunda gerçekleştirilmiştir (Reyhan & Cengiz, 2014, s.114).

Metinlerde adı geçen bir diğer büyücü de Azzari'dir. Azzari tarafından düzenlenen büyü ritüeli, orduya liderlik eden komutanın kendisini, atını, tüm teçhizatı ve savaş arabasını korumaya yöneliktir. Azzari'nin adına rastlanılan başka bir metindeyse, büyücü kadının herhangi bir ordu komutanı düşman tarafından tehdit edildiğinde çeşitli uygulamalar yaptığı belirtilmektedir (Darga, 2013, s.206).

Hitit ordusu düşman karşısında yenildiğinde ya da orduda bir salgın hastalık baş gösterdiğinde orduya büyü yapan bir diğer kadın büyücü Ašhella'ydı (Reyhan, 2003a, s.116). Orduda çıkan salgınlara, genellikle seferden dönen askerlerin ya da düşman ülkelerinden getirilen savaş

esirlerinin sebep olduğu düşünülürdü. Salgın bireysel olmadığı için, tedavisi de hastalığın tümünü ortadan kaldırmaya yönelik olarak yapılıyordu ve bu tedavi de ancak büyüyle mümkündü (Dinçol, 1985, s.10).

“Hapallalı Aşhella şöyle (söyler): Orduda kötü bir yıl olursa bu kurbanı (ritüeli) yaparım. Şöyle yaparım: Gün akşam olunca, her kim olursa olsun, bütün ordu komutanlarının hepsi (bir) koç hazırlarlar. Koç(lar)ın siyah ya da beyaz olmaları önemli değildir. Beyaz, kırmızı, sarı, yeşil yün ipliğini iç içe bükürüm ve onları bir örgü haline getiririm. Bir boncuk kolyeyi ve kurşunlu bir demir halkayı birleştiririm. Ve onu koçların boyunlarına ve boynuzlarına bağlarım. Ve geceleyin onları çadırların önüne bağlarlar. Ve bu sırada şöyle söylerler: “Hangi tanrı yüz çevirirse, hangi tanrı bu salgına neden olduysa, bak bu koçları senin için bağladım. (Bunlarla) tatmin ol!” (Dinçol, 1985, s. 23).

Orduda çıkan salgın hastalığa hangi tanrının neden olduğu bilinmediği için net olarak bir tanrı ismi söylenmemiş, salgın hastalığa kefarete olarak koçlar kurban edilmiştir.

Düşmana karşı tanrılardan yardım isteme ritüelinde, Ninive’li İstar’dan, düşman erkeklerini kadına dönüştürme ve kadınların ellerinden verimliliğinin alınması istenmiş ve dönüştürme büyüsü uygulanmıştır. Kadınsı hareketler erkeklerin savaşma gücünü yok edecek, kadınların doğurganlık özelliğinin yok edilmesi de ülke nüfusunu etkileyecek ve düşmanın zarar görmesine sebep olacaktır (Reyhan, 2003a, s.113).

Sadece ordunun yenilgiyi uğradığı dönemlerde değil, tıpla ilgili konularda da büyü yapıldı. Kısır bir kadının çocuk doğurabilmesi için yapılan bir ayinde benzetme yönteminin uygulandığı görülmektedir;

“(Yaşlı Kadın) doğurgan bir ineğin boynuzunu¹ kavrar ve ‘Güneş Tanrısı, Efendim, bu ineğin doğurgan olduğu ve verimli bir ağılda olduğu ve ağılı boğalar ve ineklerle doldurduğu gibi, bu kadının da evini oğullar ve kızlarla, torunlarla ve onların çocuklarıyla, art arda gelen kuşakların torunlarıyla doldursun’, der” (Bryce, 2003, s.183).

Üreme güçlüğü çeken insanlar içinde büyüler vardı. Bu işlem için uygulanan Paškuwattı Ritüelinde bazı sembollere dayanan büyü sözleri söylenirdi. Ritüelde, su ve unla yapılmış üç tatlı kurban ekmeği, incir, üzüm, tanrı yemeği gibi malzemeler bulunurdu. Tanrının yemeği, her şeyden bir parça, bir testi şarap ve lekesiz bir koyun postundan oluşurdu. Bütün bu

¹ Gezin’in aktardığına göre, Gimbutas, neolitik kültür yorumcuları tarafından eril kutsalla birleştirilen boğa ya da inek boynuzunu, kadın rahmiyle ilişkilendirmektedir (Gezin, 2008, s.22).

malzemeler, kurban beyi adı verilen kurban sahibinin kıyafetlerinin üzerine konulur ve bakire bir kız bu malzemeleri büyü yapılacak yere getirirdi.

Kurban sahibi de bakire kızın arkasından giderdi. Açık araziye gelinir ve kurban sahibi burada yıkanır. Sazlardan bir kapı yapılır, büyü yapan yaşlı kadın, kurban sahibinin eline bir ayna ve bir iğ verir, daha sonra adam sazdan yapılmış kapıdan geçirilirdi. Yaşlı kadın daha sonra adamın elindeki iğ ve aynayı alarak onun yerine, ok ve yay vererek şöyle derdi:

“Bak! Senden kadınlığı aldım ve erkekliği sana geri verdim. Kadın davranışını attın, şimdi erkek davranışlarını göster” (Bryce, 2003: 223 vd).

Daha sonra hadım edilmiş bir erkek getirilir ve kurban sahibinin böyle olmaması için tanrıça Uliliyaşşı’ye dua edilirdi. Yeni yapılmış bir masa üzerine adamın kurban malzemeleri konulur ve kurban sahibi tanrı Ulliyaşşı için bunlardan üç kez yer ve içerdi. Masanın önüne bir yatak serilir ve adam orada yatardı, rüyasında tanrıçayı görmesi ve onunla ilişkiye girmesi için telkinde bulunulurdu. Kurban sahibi telkinle uykuya dalar, kurban sahibinin çocuk sahibi olabilmesi için rüyasında tanrıçayı görmesi gerekmektedir. Bu ritüel uygulamasında ^{MUNUS}SU.GI’nin kadınla ve erkekle özdeşleşen bazı malzemelerle ve psikolojik telkin yöntemiyle hastayı tedavi etmeye çalışıldığı görülmektedir (Bryce, 2003: 223 vd).

Hitit büyü ritüellerinin en tanınan uygulayıcısı hiç şüphesiz Kizzuwatnalı Maštigga’dır. Maštigga farklı konularda büyüler yapsa da ritüellerinin ortak noktası, kavga eden aile bireylerinin barıştırılmasına yöneliktir. Kizzuwatnalı Maštigga’nın büyüler Hititlerde son derece meşhurdur ve başta kraliyet ailesi olmak üzere zengin kesim tarafından da yaygın bir biçimde kullanılıyordu. Büyücü kadınlar, aile bireylerini barıştırmak, aile bireylerinin kavga sırasında birbirlerine söyledikleri “kötü, lanetli sözler” gibi kötü sözlerin olumsuz etkisinden kurtarmak, bu kötü sözleri tekrar geri gelmeyecek şekilde aile bireylerinden uzaklaştırmak için büyüler yapardı (Ünal, 2011a, s.277) .

“Eğer baba ve oğul, koca ve karısı ya da erkek kardeş ve kız kardeş kavga ederlerse onları birlikte iken barıştıracam ve onlara şöyle yapacağım....” (Reyhan, 2003, s.165 vd).

3. HİTİTLERDE ŞİFACI KADINLAR

Dünyaya bakış açılarının temelinde din ve büyü olan toplumlarda, tıp büyük ölçüde büyüün etkisi altındadır. Eskiçağ toplumlarında da tıp denildiğinde bugünkü tıp anlayışından biraz farkı bir uzmanlık alanı anlaşılmalıdır. Hitit Devleti döneminde, Anadolu’daki tıp ve hekimlik hakkında bilgi veren kaynaklar yeterli olmadığı için, tıbbın Hitit toplumunda

da, Mısır ve Mezopotamya'daki gibi geliştiği kabul edilmektedir. Çivi yazılı tabletlerden edinilen bilgilere göre, tıbbi yöntemlerde büyüünün çok büyük yeri olsa da, bunun yanında dini unsurların da iyileştirme amaçlı kullanıldığına tanık olmaktayız (Erginöz, 1999, s. 124 vd : Ay, 2012, s.42).

Hitit toplumunda temizliğe büyük önem verilmekte ve pis olan kişiyi tanrıların cezalandırdığına yada hastalık verdiğine inanılırdı. Hititlerde hastalık oluşuna sebep olan başlıca etkenin pislik olduğu sonucuna varılabilir. Hititçe ırma-c., ırman-n. (Sümerce, GIG) (Akadca,MURŞU) kelimesinin hastalık, huuappa kelimesinin “kötü” anlamına geldiği, huuappanatar'ın ise “kötü sağlık durumu” anlamlarına geldiği belirtilmektedir (Erginöz, 1999, s. 124: Çelebi, 2007, s.92).

Hititlerde hastalıkların tedavisinde hem kadın hem de erkek hekimler görev yapardı. ^{LU}A.ZU unvanlı erkek hekimlerin dışında, ^{GAL}.^{LU} ^{MES}A.ZU (Doktorların Büyüğü) ve ^{LU}A.ZU SAG (Şef Doktor), ^{LU}A.ZU TUR (Asistan Doktor) gibi hekim çeşitlerinin olması bu meslekte bir hiyerarşi olduğunu gösterirken (Murat, 2003, s. 90), ^{MUNUS}A.ZU unvanıyla kadın hekimlerinde bu işte görevli oldukları anlaşılmaktadır. Makiye ve Mammitum-ummi tabletlerde adı geçen kadın hekimlerdir (Erginöz, 1999, s.183 vd). Gebeleri izleyen, doğumları yaptıran ve bebeğin sağlıklı gelişimi için dua eden ebeler ^{MUNUS}hasnupala adı verilirdi (Başol, 2014, s.78). Hititlerde çeşitli hastalıklar karşısında iki tür tedavi yöntemi uygulanıyordu. Bunlardan ilki büyü ve majik yöntemlerle yapılan tedavi, diğeri, bitkisel ya da hayvansal malzemelerin kullanılarak yapıldığı tedavi yöntemi idi. Hastalık tanrısal güç tarafından kişiye verildiyse o zaman dua ederek, kurban sunarak ya da büyü ritüelleri düzenleyerek hastalık tedavi edilmeye çalışılırdı (Erginöz, 1999, s.152). Örneğin, Puduhepa, kocası III. Hattuşili'nin hastalığının iyileşmesi için Güneş Tanrıçası Arinna'ya, dua edip adaklarda bulunmuştur (Bryce, 2003, s.192). İlaçlı tedavide, nane tohumu, pırasa kökü, sedir ağacı gibi şifalı olduğu düşünülen bitkilerin dışında, lapislazuli, kırmızı taş gibi içinde şifalandırıcı güç yada enerji olduğu düşünülen renkli taşlardan da faydalanılırdı (Murat, 2003, s.104 vd). Tarımın, ekonominin ve günlük yaşamın önemli bir parçası olduğu Eski Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'da yaşayan toplumlarda bitkilerden elde edilen drogların (hit. wašši Ak. ŠAMMU) ezilip, bira veya suyla karıştırılarak tedavi amacıyla hastaya içirildiği ya da bununla banyo yaptırıldığı bilinmektedir (Ay, 2012, s.45). Anadolu halk hekimliğinde kullanılan parpılama yöntemi de Hitit tıbbında kullanılan bir diğer yöntemdi. Hastanın vücudu, çizilerek, dağlanarak veya değnekle dövülerek hasta iyileştirmeye çalışılırdı. Bitki kökenli ilaçlarla yapılan tedavilerde, otlar veya çiçeklerle yapılan ilaçlar ya hastaya yedirilir ya da merhem olarak yaraya

uygulanırdı. Ancak oluşturulan bu ilaçların asıl amacı, insanın bedenine giren kötü ruhları kovmaktır. Şifacı kadınların asıl kurtulmaya çalıştıkları şey doğaüstü güçlerden gelen olumsuz etkilerdi (Taş, 2017, s. 56).

Hititlerde bitkisel tedavinin yanı sıra hayvansal ürünlerde tedavi amacıyla kullanılırdı. Örneğin köpek pisliği çeşitli bitkilerle karıştırılarak şifa amacıyla kullanılırdı (Erginöz, 1999, s.161).

Taşların ve metallerin tılsımlı güçlerinin olduğuna, Anadolu’da binlerce yıl boyunca inanılmıştır. Hititler, taş ve madenlerin içlerinde bulunan sihirli gücün insanlara sağlık ve sıhhat verdiğine inanmaktaydı. Ritüel metinlerinde, taş ve maden kökenli ilaçlardan yapılmış onlarca reçete bulmak mümkündür (Haas 2003, s.181-228.). Sözelimi, Ammihatna ve İtkalzi- ritüelinin son aşamasında, yağ sürme seremonisinin ardından ritüel uygulanan kişinin çevresinde, arınma suyunun içine bir miktar gümüş bırakılır (Strauss 2006, s.179.). AZU rahibi bu sırada Hurri dilinde kaleme alınmış “Gümüşün (büyülü) sözleri” olarak adlandırılan bir büyüyü ezberden okurdu. Tıpkı Anadolu’da kurşun döken kadınların kötü enerjiyi defetmek için dua etmesine benzer şekilde Hititli şifacının ağzından da şu sözler çıkar:

“...kadın, ağız, dil, dudaklar, tükürük, vücut, baş ve bütün beden temiz olsun!”. Ve gümüş nasıl temiz, parlak, saf ve sağlam ise, ritüel uygulanan kişi de tanrı ve insanların huzurunda öyle saf, temiz, güçlü (ve) sarsılmaz olsun!” (Strauss, 2006, s. 180).

Bu ritüelde, benzetme büyüüne de benzeyen uygulamalar söz konusudur. Gümüşün saf, sağlam ve dayanıklı özelliğinin şifa uygulanan kişiye geçeceği varsayılmaktadır.

Yaşlı kadın olarak tanımlanan ve şifa veren ritüellerin uygulayıcısı olan ^{MUNUS}ŞU.Gİ’ler aynı zamanda tıp alanında da öne çıkmaktaydılar (Bryce, 2003, s. 180). ^{MUNUS}ŞU.Gİ adı verilen bu Yaşlı Kadınlara doğum sırasında ebelerle birlikte rastlanırdı (Erginöz, 1999, s. 183 vd). Hititlerde özellikle çocuk düşürme ve cinsel hastalıkların tedavisinde sıklıkla dinsel ve büyü uygulamalarına başvurulmuştur (Murat, 2003, s. 108).

Hititlerde tedavi yöntemleri, hastalıkları iyileştirme biçimleri büyüyle içiçeydi ve ikisini birbirinden net çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Örneğin Hitit doğum ritüellerini gösteren Papanikri ritüelinde, Hitit kadınlarının doğum yapmak için gittikleri doğum evinde özel bir doğum sandalyesine oturtuldukları, doğum sırasında bu sandalye kırılırsa bazı ritüellerin yapıldığı bilinmektedir (Kınalı, 1998, s. 224; Dinçol, 1982, s. 90; Başol, 2014, s. 78).

Doğum yapacak kadına yardımcı olmak için metinlerde

^{MUNUS}hašnupala ve ^{MUNUS}ŠÀ.ZU şeklinde geçen bir ebenin varlığıdır. Hititlerde Tanrıça Kamrušepa (Katahzipuri) doğum ritüellerinde ebe olarak kadınlara yardımcı olurdu. Ebe, doğum esnasında meydana gelen bir güçlük karşısında ve doğum yapan kadın doğum ağrıları nedeniyle bağırmaya başladığı zaman ‘bağırma büyüsünü’ söyleyerek kadını rahatlatmaya çalışmaktadır (Ay, 2012, s. 47). Doğumda görev alan ebe bebeğin doğuma yardımcı olduktan sonra, bebeğin uzun ve sağlıklı bir ömre sahip olması için tanrılara dua da ederdi;

“Ve gel! İçinde sen doğduğun için rüzgar ve yağmurun taş mabedi yerinden oynatamaması gibi, hiç bir kötü güç hayatını buradayken almasın. Korunasın ve sonsuza dek yaşayasın!” (Bryce, 2003, s. 165:180).

Tunnawiya adıyla bilinen yaşlı kadın tarafından yapılan bir ritüelde, bir kadın sürekli ölü doğum yaptığı için artık cinsel fonksiyonlarını biyolojik ve psikolojik olarak yerine getiremediğinden suyun şifalandırıcı gücünden yararlanılmaktadır;

“O nehir kıyısına vardığı zaman, nehir kıyısının cini için ince bir ekmek kırar ve onu nehir kıyısına yerleştirir; o yağlı keki (ve) yulaf arpasını (?) onun üzerine saçar. O bir şarap libasyonu gerçekleştirir ve (şöyle) der; Şimdi, nehir kıyısının cini, ben sana geri geldim. Sen, nehir kıyısının cini! Kilin alındığı nehir kıyısından (onu) ellerinden al ve adakta bulunan bu kimseyi onunla temizle; onun vücudunun oniki kısmını temizle. Daha sonra o nehir kıyısının kilini alır. Sonra o bir su kaynağına (?) gider, ince bir ekmek somunu kırar ve onu su kaynağı(nın) yanındaki çamurun üzerine yerleştirir. Şöyle der; “Sen su kaynağı (?) çamuru karanlık dünyadan yukarıya fıskırtmaya devam et (ve) adakta bulunan şahsın, vücut uzuvlarından aynen bu şekilde kötü kirliliği uzaklaştır” (Taş, 2017, s.48, vd).

4. SONUÇ

Hitit sosyal yaşamında büyüye oldukça fazla önem verilmekte ve birçok alanda büyüye başvurulmaktaydı. Hitit toplumunda büyü çok amaçlı kullanım alanına sahipti ve büyü ritüelleri, şifalandırma yöntemiyle beraber Hitit yaşamının merkezinde yer alıyordu. Toplum üyeleri yaşadığı fiziksel, psikolojik, sosyolojik olumsuzların çözümü için büyü ritüellerine başvurmuşlardır. Hitit kültür dünyasından günümüze kalan büyü ritüellerinin çoğu, belli durumlarda bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak düzenlenmiştir. İyi amaca yönelik ak büyü olarak adlandırılan büyü ritüeller rahipler ve ^{MUNUS}ŠU.Gİ isimli “yaşlı kadınlar”, “büyücü kadınlar” tarafından yürütülürdü. Büyücü kadınların da, kendi içinde çeşitli uzmanlı alanları vardı. Örneğin, aile içi geçimsizlikleri gidermek için Maštigga’nın büyülerine, orduda çıkan salgını savmak için Ašhella’nın, Ummaya’nın ve

Azzari'nin büyülerine, kral ve ailesini, onların sahip olduğu mal ve mülkü korumak için de Allaitura (h)'ın büyülerine başvuruluyordu.

Hitit toplumunda tıbbın, büyü ve dini düşüncelerle iç içe olduğu görülür. ^{MUNUS} A.ZU 'kadın hekimler' bu konuda görevliydi. Makiya ve Mammitum-ummi isimli kadınlar metinlerde adı geçen kadın hekimlerdir. Hekimler listesinde kadın hekim isimlerine erkek hekimler kadar rastlanmasa da, özellikle "yaşlı kadınlar" olarak bilinen güç ve şifa veren ritüellerin uygulayıcısı kadınların tıp alanında ön plana çıktıkları görülmektedir. Hitit mitolojisinde hastalıkların tedavi edicisi özelliği ile bilinen Büyü tanrıçası Kamruşepa'nın ritüel tatbikçisi "yaşlı kadın" ve "büyücü"nın ilahi düzeydeki karşılığı olduğu bilinmektedir.

Hitit dünyasındaki insanların yaşama bakışı ve yaşamı algılayışı hakkında bilgiler vermesi konusunda büyü ritüelleri ve şifalandırma yöntemleri son derece önemli bir yere sahiptir. Bir diğer önemli hususta, büyü uygulayıcılarının ve şifacıların daha çok kadınlar olmasıdır. Büyü, şifa ve kadın Hitit toplumunda özdeşleşmiş ve birbirine eklenmiş kavramlar olarak yan yana durmaktadır.

5. KAYNAKLAR

- Alp, S. (2011). *Hitit çağında Anadolu çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Ay, Ş. (2012). Hitit metinlerinde geçen gebelik konusuna kısa bir bakış, *Tarih Okulu Dergisi*, Ocak-Nisan, S.12, 41-61.
- Bayat, F. (2010). *Türk kültüründe kadın şaman*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bryce, T. R. (2003). *Hitit dünyasında yaşam ve toplum*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Başol, S. (2014). *Hititlerde büyü ve büyü malzemeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi. Denizli.
- Cesur, S. (2017). Hitit büyü ritüelleri üzerine bir değerlendirme, *Tarih Okulu Dergisi*, XXXII, Aralık, 777-813.
- Ceylan, A. (1996). Arnuwanda-Ašmunikal dua metni ve tarihi açıdan değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*. S.23, s.1-12. Erzurum.
- Çelebi, B. (2007). *Anadolu'da Hitit sosyal yaşamında kadının yeri ve önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Çelebi, B. (2015). *"Toprak altındaki kadının sessiz çığlığı" Eskiçağ'da kadın*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Darga, M. (2013). *Anadolu'da kadın*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dinçol, M.A. (1982). Hititler, *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* C.1. Ankara: Yazır Matbaacılık.
- Dinçol, A.M. (1985). Ašhella ritüeli (CTH 394) ve Hititlerde salgın hastalıklara karşı yapılan majik işlemlere toplu bir bakış, *Belleten*, XLIX, 193, 1-40.
- Doğan, E. (2012). *Hitit hukuku belleklerdeki "kayıp"*. İstanbul: Fam Yayınları.

- Eğilmez, M. (2005). *Hitit Ekonomisi*. İstanbul.
- Eliade, M. (2012). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi, Taş devrinden Eleusis Misterialarına, C.I*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erginöz, G.Ş. (1999). *Hititlerde anatomi ve tıp*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Gezgin, İ. (2008). *Sanatın mitolojisi*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Gurney, O. (2001). *Hititler*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Haas, V. (2003). *Materia magica et medica Hethitica. Ein beitrage zur heilkunde im Alten Orient*, Berlin/New York.
- İmparati, F. (1992). *Hitit yasaları*. Ankara: İtalyan Kültür Heyeti.
- Kınal, F. (1998). *Eski Anadolu tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Murat, L. (2003). Ammihatna ritüelinde hastalıklar ve tedavi yöntemleri, *Archivum Anatolicum*, 7/2, 89, vd.
- Reyhan, E. (2003a). Hitit büyü ritüellerinin uygulama şekilleri üzerine bir inceleme, *Archivum Anatolicum*, 6/1, 111, vd.
- Reyhan, E. (2003b). Kizzuwatna'lı Maštigga'ya ait ritüel metinler, *Archivum Anatolicum*, 6/1, 165, vd.
- Reyhan, E. (2008). Eski Anadolu kültüründe büyü ve büyücülük, *Gazi Akademik Bakış*, C.2, S.3, 227-241.
- Reyhan, E. & Cengiz, T. (2014). Başkent Hattuşa'nın şifacı kadınları: Büyücüler, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın, Canik Belediyesi Kültür Yayınları*, Samsun, 105-118.
- Strauss, R. (2006). *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna. Ein beitrage zur erforschung Hethitischer ritualtradition und kulturgeschichte*, Berlin und Newyork.
- Tanyu, H. (1992). Büyü, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buyu>.
- Taş, İ. (2017). Hititli kadın şifacılar- şifalandırma çalışmaları ve bunların birleştirici coğrafya ve jeokültürel bellek esasında Anadolu kültüründeki yansımaları, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 48-60.
- Ünal, A. (1980). Hitit tıbbının anahatları. *Belleten*, 175, 475-495.
- Ünal, A. (2003). *Hititler devrinde anadolu*, C.2. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2011a). Hititlerde büyü, *Arkeoatlas, Tarih Öncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, Özel Koleksiyon, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, İstanbul, s.277.
- Ünal, A. (2011b). Hititler ve çağdaş Anadolu kavimlerinde büyücülük, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.22, Temmuz-Ağustos, 50-51.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.